

**Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту прав у воєнний час**

З моменту народження людина наділяється конституційно гарантованими, у частині їх невідчужуваності та забезпечення судовим захистом, нематеріальних благ. Перелік відповідних нематеріальних благ, що має при цьому відкритий характер, конкретизований у Цивільному кодексі України, де такими серед інших названі життя та здоров'я, гідність особистості, особиста недоторканність, честь і добре ім'я, ділова репутація, недоторканність приватного життя та інші нематеріальні блага, які невідчужувані та непередавані інакше як способами, передбаченими законом, вони мають унікальність, неповторність, характеризують його як особистість.

Слід зазначити, що у сучасних умовах війни в Україні, інститут компенсації моральної шкоди набув характеру універсального засобу захисту порушених нематеріальних благ. Тим часом судова практика його реалізації не відрізняється єдністю правозастосування щодо рішення ряду актуальних питань та насамперед питання про встановлення судом вартісного вираження моральної шкоди та механізму такого відшкодування.

Цивільне законодавство нормативно конструє правовий алгоритм дій в частині присудження компенсації заподіяного ним даними протиправними діями моральної шкоди. При цьому основу даного алгоритму становлять такі правила: [8, с. 243]

- моральна шкода, заподіяна в умовах здійснення військових дій, підлягає компенсації незалежно від вини у діях заподіювача;
- компенсація моральної шкоди здійснюється у грошовій формі;
- розмір компенсації моральної шкоди визначається судом залежно від характеру заподіяних потерпілому фізичних та моральних страждань;
- при визначенні розміру компенсації шкоди слід враховувати вимоги розумності та справедливості;
- характер фізичних та моральних страждань оцінюється судом враховуючи фактичні обставини, за яких було заподіяно моральну шкоду, та індивідуальних особливостей потерпілого.

Така кваліфікація в доктрині, а також певні практичні труднощі найчастіше призводять до того, що інтерес потерпілого виявляється не повною мірою задоволеним [3, с. 21]. Серед перешкод, з якими стикаються потерпілі при стягненні шкоди, спричиненого під час проведення військових дій, слід зазначити, по-перше, визначення належного відповідача, по-друге, відмова у відшкодуванні, оскільки не дотримано порядку, встановленого законом; по-третє, власне, недокомпенсація (відхилення від принципу повного відшкодування), по-четверте, неможливість задоволення вимог щодо відшкодування моральної шкоди.

Аналіз даних правил дозволяє сформулювати якусь загальну логіко-правову формулу компенсації моральної шкоди при здійсненні військових дій: «будь-яке порушення прав на честь, гідність чи ділову репутацію завдає

фізичній особі моральної шкоди. У зв'язку з цим саме встановлення факту вчинення подібного делікту має на увазі доведеність наявності моральної шкоди

У правозастосовчій практиці відсутня формальна методика визначення вартісного вираження моральної шкоди на рівні нормативного правила. Однак це не говорить про відсутність у теорії (науці) цивільного права пропозицій щодо розроблення та застосування окремих методик встановлення розміру заподіяної громадянину моральної шкоди [9, с. 77].

Зазначені проблеми реалізації правового алгоритму компенсації моральної шкоди, заподіяної зазіханням на честь та гідність, нерідко призводять до того, що під час дослідження щодо вартісного вираження відповідної шкоди не виявляються і, відповідно, не враховуються індивідуальні особливості потерпілого, у судових рішеннях нерідко відсутнє належне обґрунтування встановленого судом розміру моральної шкоди, що не мотивується безумовне зменшення судом розміру моральної шкоди, заявленої позивачем і, як правило, не вказується, з яких причин суд вважає необхідну позивачем суму компенсації моральної шкоди завищеною.

Насправді отримати компенсацію за заподіяння моральної шкоди під час військових дій дуже складно. Крім зазначених випадків, пов'язаних з діяльністю органів виконавчої влади суб'єктів, не завжди очевидно, чи має право потерпілий на дане відшкодування.

Якщо охарактеризовувати перспективи відшкодування моральної шкоди, то важливо зазначити, що така можливість передбачена для ситуацій заподіяння шкоди внаслідок терористичного акту [1, с. 172]. Однак компенсація моральної шкоди за таких обставин, виходячи з судової практики, що склалася, малоймовірна. Справа кардинальним чином змінюється, як тільки ми розмежуємо компенсаційні виплати та відшкодування шкоди. У зв'язку з цим заслуговує на увагу позиція Мул А. М., який вважає, що компенсувати моральну шкоду при припиненні військових дій мають особи, які вчинили теракт [5, с. 71].

Подібний висновок є сумнівним. Виходить, що, з одного боку, держава має відшкодовувати реальні збитки за заподіяння шкоди в ході проведення військових дій, а з іншого — моральна шкода, яку також заподіяно співробітниками правоохоронних органів за схожих обставин, має компенсуватися особами, які вчинили теракт. Водночас у процесі проведення військових дій злочинці найчастіше ліквідуються, у такому разі виходить, що вимога про відшкодування моральної шкоди залишиться без задоволення. Погіршує проблему і той факт, що дії заподіяних шкод вважаються правомірними, що не дозволяє говорити про відшкодування моральної шкоди.

Проте, за загальним правилом, моральна шкода підлягає компенсації у випадках порушення особистих немайнових прав потерпілого, інакше кажучи, втручання у немайнову сферу потерпілого [2, с. 104].

Підводячи підсумки, доцільно говорити про те, що для того, аби повною мірою реалізувати, закладений в інституті моральної компенсації, заподіяної під час проведення військових дій, потенціал, необхідно доопрацювати законодавство, конкретизувати деякі з його положень, дати правову оцінку існуючим законам, створити підзаконні акти, що дозволяють привести це питання до справедливості та однаковості.

### ЛІТЕРАТУРА:

1. Кройтор В. А., Сліпченко О. І. Розподіл обов'язків з доказування у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Порівняльно-аналітичне правознавство. 2023. № 1. С. 171–179.
2. Никончук Н. С., Коробцова Н. В. Відшкодування моральної шкоди у договірних зобов'язаннях: аналіз правозастосовної практики. Молодий вчений. 2021. № 4 (92). С. 102–105.
3. Отрадна О. Компенсація моральної шкоди, заподіяної порушенням цивільно-правового договору. Вісник Національної академії прокуратури України. 2015. № 2 (40). С. 18–23.
4. Луспенік Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану. Всеукраїнський вебінар, Національна школа суддів України, м. Київ, 13 травня 2022 року. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new\\_folder\\_for\\_uploads/supreme/2022\\_prezent/2022\\_05\\_20\\_prezent\\_Luspenik.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_05_20_prezent_Luspenik.pdf).
5. Мул А. М. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2020. 231 с.
6. Примак В. Критерії визначення розміру відшкодування за завдану моральну шкоду. Підприємництво, господарство і право. 2014. № 4. С. 25–28.
7. Булеца С. Б. Особливості компенсації та види моральної шкоди. Аналітичне-порівняльне правознавство/ редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ»/ Ужгород, 2024. №1. С. 194-200 – Бібліогр.: с. 199-200 (18 назв). URL <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299845/292354>
8. Стефанчук Р. О. Методика компенсації моральної шкоди: *Unus Passus ad Creationem*. Юридичний журнал «Право України». 2019. № 1. С. 237–255.
9. Тімуш І. С. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 207 с.

UDC 340

**Mateusz Tchórzewski**

*PhD, attorney-at-law, economist  
Assistant Professor at the Law and  
Administration Faculty Cardinal  
Stefan Wyszyński University in Warsaw*

### **Population ageing, armed conflict and the sustainability of public finance**

Population ageing is one of the most significant challenges faced by a growing number of states. Low fertility rates are becoming increasingly widespread. As of 2024 more than half of countries accounting for most of the world population showed fertility rates below the replacement rate [1].

Population brings with it a range of challenges, among which issues related